РЕЦЕНЗІЯ

доктора юридичних наук, професора Одерія Олексія Володимировича

на дисертацію Бажанюка Василя Васильовича

«ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми дослідження. Під час досудового розслідування та судового розгляду багатьох кримінальних правопорушень виникає необхідність використання спеціальних знань. Чинний Кримінальний процесуальний кодекс (далі – КПК) України 2012 р. змінив процедуру проведення експертиз, взаємодію учасників кримінального провадження з експертами. Було проголошено змагальність сторін і рівні права на збирання та подання до суду доказів (ст. 22 КПК). Це право стосується й використання спеціальних знань у формі судової експертизи, результати якої відіграють істотну роль в доказуванні. Згідно ч. 1 ст. 243 КПК України сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи. Але положення ч. 2 і ч. 3 ст. 93 КПК України, в яких визначається перелік засобів збирання доказів для кожної із сторін, не передбачають такого права сторони захисту. Наявною є суперечність, яка перешкоджає реалізації принципу змагальності сторін в проведенні судової і породжує теоретичні дискусії з цього питання. У зв’язку з цим особливої актуальності набувають питання визначення правових та організаційно-тактичних основ проведення експертиз в умовах сучасного правового регулювання кримінального провадження. З огляду на це потребує переосмислення ціла низка теоретичних положень і практичних рекомендацій, що стосуються проведення експертиз, викладених в попередніх наукових дослідженнях. Українськими науковцями в публікаціях останніх років приділяється певна увага питанням підготовки і проведення експертиз в умовах оновленого кримінального процесуального

законодавства. Але деякі з сформульованих положень щодо правових та організаційно-тактичних підстав проведення експертиз потребують уточнення. Зокрема, проблемними виглядають питання використання судових експертиз у змагальному кримінальному процесі, самостійного залучення експерта стороною захисту під час досудового розслідування, підготовки проведення судової експертизи, її стадій та оцінки висновку експерта. Все це обумовлює необхідність переосмислення багатьох положень і рекомендацій щодо визначення правових підстав та організаційно-тактичних основ проведення експертиз, що свідчить про актуальність дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тему дисертації визначено відповідно до комплексної наукової програми «Основні напрями реформування законодавства України у контексті Європейської інтеграції» (номер державної реєстрації 0104U004048); Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015; Стратегії розвитку Експертної служби МВС України на період до 2020 року та Плану заходів щодо її реалізації, затверджених наказом МВС України від 15 березня 2017 року № 229; «Переліку пріоритетних напрямів наукових досліджень в Україні з проблем наук кримінально-правового циклу» (п. 8. Розд.V), затвердженого 30.05.2019 р. в Національній академії правових наук України; Тематики наукових досліджень і науково- технічних (експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11 червня 2020 року № 454 (п.п. 1, 10, 14, 27). Робота виконана в межах науково-дослідної тематики Донецького державного університету внутрішніх справ.

Мета та завдання дослідження повною мірою узгоджуються з планом дисертації. Об'єкт та предмет дослідження обрані правильно.

Ступінь обґрунтованості наукових положень дисертації забезпечується застосуванням сучасних методів наукового дослідження. Обрані методи дослідження об'єктивно обумовлені його предметом, що, серед іншого, і забезпечило обґрунтованість отриманих нових наукових результатів. Зокрема, як науковий інструмент дослідження використано: а) методи логіки – при дослідженні нормативних актів, матеріалів кримінальних проваджень, концепцій, точок зору авторів з окремих питань, що входили у предмет дослідження (розділи 1, 2, 3); б) системно-структурний метод – при розгляді складових частин підготовки проведення експертизи, її стадій, оцінки її результатів та місця в системі доказування (підрозділи 1.2., 3.1., 3.2., 3.3.); в) історико-правовий метод – при здійсненні аналізу історії становлення і розвитку судових експертиз як способу отримання доказів у кримінальному провадженні (підрозділи 1.1., 1.3.); г) порівняльно-правовий метод – при аналізі норм кримінального процесуального законодавства України та інших країн (розділи 1, 2); д) соціологічні методи (опитування, експертні оцінки) – для збору додаткової інформації про особливості прийняття рішення щодо проведення експертизи (розділи 2, 3).

Достовірність наукових результатів, висновків та пропозицій дисертаційної роботи визначається нормативно-правовою, теоретичною та емпіричною базою дисертаційного дослідження. Зокрема, автором опрацьовано достатню кількість літературних джерел (256), а емпіричну базу складають результати вивчення матеріалів 120 кримінальних проваджень (вироків судів), в яких містилися відомості щодо проведення експертиз, результати опитування думок 150 слідчих і прокурорів, аналізи судової практики апеляційний судів і Верховного суду.

Новизна наукових положень дисертації полягає в тому, що у дисертації сформульовано та обґрунтовано низку теоретичних положень і практичних рекомендацій, які мають значення для удосконалення правових та

організаційно-тактичних основ проведення експертиз в умовах сучасного правового регулювання кримінального провадження.

На переконання офіційного рецензента, слід відзначити наступні концептуальні висновки і теоретико-нормативні конструкції, що містять елементи наукової новизни і є вагомим внеском в науку та правозастосовну діяльність, зокрема:

- обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення редакції статей 242-244 КПК України з метою збалансування прав сторін у проведенні експертиз з урахуванням їх завдань у кримінальному провадженні;

- визначено та охарактеризовано цілі сторін кримінального провадження при здійсненні аналізу експертного висновку;

Важливим виступає удосконалення автором положення щодо:

- напрямів розвитку судової експертизи в Україні;
- особливостей залучення експерта стороною захисту під час досудового розслідування;
- ролі судових експертиз у змагальному кримінальному процесі;
- ознак судової експертизи, як слідчої (розшукової) дії, що покликані гарантувати достовірність отримуваних за її допомогою доказів;

Наведене наочно підкреслює, що дослідження В. В. Бажанюка спрямоване на перспективу пошуків розв’язання теоретико-прикладних проблем проведення судових експертиз.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані за результатами проведеного дослідження висновки і сформульовані пропозиції можуть бути використані: а) у практичній діяльності – при підготовці і проведенні експертиз у кримінальних провадженнях; б) у нормотворчій діяльності при формуванні та удосконаленні положень КПК України щодо проведення експертиз у кримінальному провадженні; в) у навчальному процесі в закладах вищої юридичної освіти – при викладанні кримінального

процесу і криміналістики, підготовці підручників, навчальних посібників та навчально-методичних матеріалів.

Повнота викладу наукових положень, висновків. Основні положення дисертації викладено у 4-х наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України з юридичних наук, з яких 1 стаття в зарубіжному науковому виданні, тезах 3 доповідей на науково-практичних конференціях. Основні положення і висновки дисертації оприлюднені у формі доповідей на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: International scientific and practical conference «Sistematisation of Ukrainian and European legislation in the realities of the modern world»: Conference proceedings, Desember 27-28, 2019, Arad: Izdevnieciba «Baltija Publishing», p. 102-105; Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали Всеукр. нак. практ. конф. (м. Київ, 28 травня 2021 р.). - К.: Нац. акад. внутр. справ. 2021, с. 84-87; Реформування національного та міжнародного права: перспективи та пріоритети: матеріали міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 21-22 січня 2022 р.). – Одеса, 2022, с. 48-52.

Структура та обсяг дисертації. Робота виконана українською мовою, її структура й обсяг визначається метою, завданнями, об’єктом та предметом дослідження. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3-х розділів, які включають 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг загального тексту дисертації складає 256 стор., з них основного тексту 201 стор. Список використаних джерел містить 256 найменувань і займає 30 стор., додатки викладено на 4 сторінках

Характеристика основних положень роботи.

У трьох основних частинах дисертаційної роботи комплексно досліджено ключові правові та організаційно-тактичні основи проведення експертиз у кримінальному провадженні. На основі аналізу напрацювань наук

кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи, відповідних положень національного та міжнародного законодавства розроблено низку відповідних пропозицій.

Перший розділ дисертації присвячено загальнотеоретичним основам судових експертиз як засобу отримання доказів у кримінальному провадженні. На основі аналізу історії становлення і розвитку судових експертиз робиться висновок, що зміна порядку призначення і проведення експертиз у кримінальному провадженні на певних відрізках часу накладала істотний відбиток на організаційно-тактичні основи цієї процедури і обумовлювала її місце в системі засобів збирання доказів. Законодавець України вніс суттєві зміни в правове регулювання проведення експертизи, надавши право стороні захисту самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи. В той же час сторона захисту має право звернутися до слідчого судді з клопотанням щодо проведення експертизи на стадії досудового розслідування.

Судова експертиза відіграє надзвичайно важливу роль в доказуванні оскільки сприймається як досягнення науково-технічного прогресу. Тому в умовах змагального процесу ретельному аналізові з боку сторін піддаються всі компоненти проведення судової експертизи (її вид, етапи проведення, методика проведення, компетентність і кваліфікація судового експерта). В Україні формується якісно нова модель експертизи, яка характеризується запровадженням стандартизованої термінології, розробленням показників достовірності результатів експертиз, 3 нейтралізацією суб’єктивізму експертів, удосконаленням існуючих та розроблення нових методик дослідження, акредитацією судово-експертних інститутів і лабораторій тощо. Цей процес відображається у двох напрямках – удосконаленням методик проведення традиційних експертиз і формуванням нових видів експертиз (молекулярно-генетичної; експертизи, пов’язаної з використанням поліграфа; військової експертизи; експертизи об’єктів інтелектуальної власності та ін.).

У другому розділі розглянуто правові засади проведення судових експертиз у кримінальному впровадженні. Відзначається, що на проведення експертиз істотно впливає встановлення такого правового режиму кримінального провадження, який визначається як змагальний. Робиться акцент на тому, що роль експертизи в кримінальному провадженні обумовлюється тією обставиною, що традиційно експертні висновки розглядаються судами як наукове підґрунтя для постановлення вироку. Тому під час судового розгляду справи розгортається змагання між сторонами кримінального провадження навколо експертних висновків, які стають об'єктом ретельного аналізу та оцінки з точки зору їх належності і допустимості. Цілком правильно звертається увага на той факт, що на тепер проблемним є питання про рівність сторін у збиранні доказів, зокрема це стосується надання стороні захисту права самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи (ст. 243 КПК України). На підставі проведеного дослідження дисертант обґрунтовано доходить висновку, що усунення суперечностей в правовому врегулюванні рівності сторін бачиться у приведенні редакції ст. 243 КПК України щодо права сторони захисту на проведення експертизи у відповідність з положеннями ст. 93 КПК України.

На підставі вивчення практики проведення експертизи за дорученням суду автор виділив кілька важливих аспектів щодо оцінки судами поданих сторонами висновків експертів і прийняття під час судового розгляду рішення щодо доручення про проведення початкової, повторної чи додаткової експертизи. Не залишилося поза уваги й питання щодо особливостей висновку експерта як джерела доказів у суді.

Цілком практичну спрямованість має третій розділ роботи, який присвячено організаційно-тактичним засадам проведення судових експертних у кримінальних провадженнях. Дисертантом констатується, що експертиза є особливою слідчою дією – вона проводиться не уповноваженим суб'єктом досудового розслідування, а експертом, який проводить дослідження наданих

йому об'єктів за поставленим завданням, результати якого визначаються експертом і передаються в систематизованому вигляді ініціатору експертизи. Таким чином докази отримуються не безпосередньо суб'єктом розслідування, а через експерта, який виступає своєрідним посередником у формуванні доказів. Поряд з цим здобувач послідовно доводить, що експертиза має певні ознаки слідчої (розшукової) дії і наводить їх.

Безперечно важливе практичне значення мають науково-практичні доробки дисертанта щодо комплексного алгоритму оцінки висновку експерта.

Анотація дисертації ідентична її основному змісту та повною мірою відображає основні положення дослідження.

Дані про відсутність текстових запозичень та порушення академічної доброчесності. При детальному розгляді дисертації В.В.Бажанюка текстових запозичень без посилання на джерела та інших порушень академічної доброчесності не виявлено.

Проте, незважаючи на загалом позитивну оцінку роботи, у ній є окремі положення, що викликають зауваження й потребують додаткової аргументації або уточнення, зокрема:

1. З 24 лютого 2022 року наша країна опинилася в стані війни. Як наслідок, з окремих регіонів експертні установи взагалі виїхали за межі своєї області (наприклад, НДЕКЦ при ГУМП в Донецькій області відразу переїхав до м.Кременчук, а з квітня поточного року дислокується у м.Дніпро), що суттєво ускладнило *організаційно-тактичні* питання використання спеціальних знань під час досудового розслідування. Наведена ситуація, на погляд рецензента, потребує своєї оцінки (у контексті предмету дослідження) з боку дисертанта під час прилюдного захисту.

2. В роботі залишилося поза уваги питання щодо використання спеціальних знань у формі залучення (в рамках національного законодавства):

а) іноземних фахівців (як то мало місце під час досудового розслідування у кримінальному провадженні щодо загибелі Павла Шеремета);

б) носіїв унікальних ремісницьких навичок та інше.

3. На погляд рецензента, робота була більш переконливою, якщо б автор проілюстрував географію вивчення як кримінальних проваджень, так і анкетування практичних працівників.

4. Під час підготовки монографії за результатами дисертаційного дослідження доцільно звернути увагу й на наукові доробки тих вчених (серед інших), які внесли значний вклад в розвиток судової експертизи (наприклад, Салтевський М.В., Лисиченко В.К., Сегай М.Я. та ін.).

Наведені зауваження та пропозиції, здебільшого, носять дискусійний характер і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В. В. Бажанюка.

Загальний висновок. Представлена дисертаційна робота Бажанюка Василя Васильовича «ПРАВОВІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСНОВИ ПРОВЕДЕННЯ ЕКСПЕРТИЗ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ», є завершеною, сформульовані у ній наукові результати містять елементи наукової новизни, які мають теоретичне і практичне значення для кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03

квітня 2019 року № 283), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства освіти і науки України від 31 травня 2019 року № 759) «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», та «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44), а автор Бажанюк Василь Васильович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Рецензент –
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального процесу
та криміналістики факультету № 1
Донецького державного університету внутрішніх справ

12 травня 2023 року

О.В. Одерій